

КЛАСИФІКАЦІЯ АКЦІЙ ТА ЇХ ОБЛІКОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Розкрито суть поняття «акція», через притаманні їй властивості. Подано класифікацію акцій, їх призначення і роль. Запропоновано напрями удосконалення класифікації акцій шляхом залучення міжнародного досвіду.

Раскрыто сущность понятия «акция», через присущие ей черты. Приведена классификация акций, их значение и роль. Предложены направления усовершенствования классификации акций опираясь на международный опыт.

The essence of the concept of share, through its inherent features is revealed. The classification of shares, their value and role is shown. New directions to improve the classification of shares through international experience are proposed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. У сучасних умовах господарювання з розвитком та ускладненням корпоративних відносин невіддільно зростає роль акцій, що є закономірною реакцією на стрімке зростання кількості акціонерних товариств.

Історично так склалося, що акції – перший вид цінних паперів, торгівля якими ведеться досить давно і вже досить відпрацьована.

В Україні акції з'явилися в обігу в період приватизації та розподілялись між населенням шляхом відкритого або закритого розповсюдження.

Сьогодні власниками акцій є мільйони фізичних і тисячі юридичних осіб, а самі акції займають провідну позицію на фондовому ринку України серед фінансових інструментів.

Чітка і повна класифікація акцій дає більш чітку їхню характеристику, висвітлює їх сутність, значення для інвестора й емітента. Вивчення класифікації акцій дозволить глибше ознайомитися з їх різновидами, призначенням і роллю в формуванні капіталу підприємства та функціонуванні господарюючих структур. Також це дасть можливість вибору для найефективнішого вкладення своїх коштів інвесторами та найбільш вигідного варіанту залучення інвестицій у підприємства України з метою підвищення ефективності їх діяльності.

Науково обґрунтована класифікація має виключне значення для правильної організації бухгалтерського обліку та господарського контролю цінних паперів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню класифікації акцій як одного з найпоширеніших фінансових інструментів фондового ринку, присвячено значну кількість праць вітчизняних та зарубіжних

вчених, зокрема, таких як В. Мозолін, М. Алексєєв, О. Харитонов, В. Щербина, Б. Альохін, Г. Гільфердинг. Проте класифікація акцій, їх призначення і роль досліджені недостатньою мірою та потребують подальшої розробки та удосконалення.

Мета та завдання статті. Незважаючи на значні наукові напрацювання вчених-економістів, доводиться констатувати, що акція як основна складова акціонерного товариства потребує більш поглибленого дослідження. Метою статті є дослідження такого виду цінних паперів як акції, удосконалення їх класифікації та визначення ознак і властивостей, притаманних кожному їх виду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, основним видом цінних паперів акціонерного товариства України є акції.

Згідно з Законом України «Про цінні папери та фондовий ринок», акція – це іменний цінний папір, який посвідчує майнові права його власника (акціонера), що стосуються акціонерного товариства, включаючи право на отримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів та право на отримання частини майна акціонерного товариства у разі його ліквідації, право на управління акціонерним товариством, а також немайнові права, передбачені Цивільним кодексом України та законом, що регулює питання створення, діяльності та припинення акціонерних товариств.

У Великому тлумачному словнику України зазначається, що акція – це цінний папір, який свідчить про те, що його власник вніс певний пай у підприємство та має право на участь у справах і прибутках цього підприємства [3].

За законодавством Російської Федерації визначення категорії «акція» є тотожним – це емісійний цінний папір, який закріплює права її утримувача (акціонера) на отримання частки прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів, на участь в управлінні і на частку майна, яка лишається після його ліквідації [3].

Проведений нами аналіз поняття «акція» дозволяє виокремити наступні властивості акцій: загальні, які характерні для всіх цінних паперів (акцій, облігацій, векселів, сертифікатів та ін.) та спеціальні, які притаманні безпосередньо акціям.

До загальних властивостей акцій можна віднести:

– оборотність – здатність акції купуватися та продаватися на ринку, а також у багатьох випадках виступати у якості самостійного платіжного інструменту;

– доступність – здатність акції не лише купуватись та продаватись, але й бути об'єктом таких операцій як дарування, зберігання, комісія, доручення;

– стандартність – акція має стандартний зміст, стандартну форму, набір стандартних прав, які надає акція, стандартність учасників, строку, правил обліку та ін.;

– ліквідність – здатність акції бути швидко проданою та переведеною у грошові засоби – у готівковій чи безготівковій формі, а також переданою іншій особі;

– ризикованість – можливість втрат, пов'язаних з інвестиціями в акції.

До спеціальних властивостей можна віднести:

– акція надає право власнику виступати співвласником акціонерного товариства зі всіма правами;

– безстроковість (акція не має встановлено строку обігу, тобто зберігається до тих пір, поки існує акціонерне товариство);

– неподільність акції (неподільність тих прав, які вона представляє);

– обмежену відповідальність (акціонер не відповідає за зобов'язаннями акціонерного товариства, внаслідок чого у разі банкрутства несе ризик втратити не більше, ніж вклав);

– акції можуть підлягати консолідації або дробленню.

Крім того акція, як корпоративний цінний папір, має певні ознаки, що відрізняють її від інших видів цінних паперів, а саме:

1) є безстроковим цінним папером;

2) є цінним папером масового випуску;

3) надає право на участь в управлінні акціонерним товариством;

4) надає право на отримання прибутку (дивідендів). Виплата дивідендів за простими акціями залежить від розміру прибутку. За привілейованими здійснюється фіксованим платежем, на відміну від цінних паперів з плаваючою ставкою відсоткового доходу;

5) може бути емітована як державними, так і недержавними юридичними особами.

Існує велика кількість видів акцій, але в Україні офіційно акціонерне товариство може здійснювати розміщення акцій лише двох типів – простих та привілейованих. При цьому, усі акції товариства є іменними та емітуються виключно в бездокументарній формі. Право власності на акції підтверджується витягом з рахунку акціонера в цінних паперах.

Прості акції, як правило надають однакові права всім акціонерам, дозволяють брати участь в управлінні підприємством, але не передбачають доход у фіксованому вигляді.

Прості акції товариства не підлягають конвертації у привілейовані акції або інші цінні папери акціонерного товариства [4].

Привілейовані акції дають власникові переважне право на одержання дивідендів, а також на пріоритетну участь у розподілі майна акціонерного товариства в разі його ліквідації. Власники привілейованих акцій не мають право брати участь в управлінні акціонерним товариством, якщо інше не передбачено його статутом, але при цьому мають гарантований фіксований доход у розмірі, зазначеному в акції, незалежно від величини одержаного товариством прибутку. Якщо прибуток відповідного року є недостатнім, виплату дивідендів за привілейованими акціями здійснюють з резервного фонду.

Статутом товариств може передбачатися розміщення одного чи декількох класів привілейованих акцій, що надають їх власникам різні права в межах 25% від статутного капіталу.

У світовій практиці акції також діляться аналогічно вітчизняній практиці: на звичайні акції (common stock) та привілейовані акції (preferred stock). Останні інколи називаються безстроковими облігаціями. Проте на відміну від встановлених вітчизняним законодавством норм, акції можуть бути не тільки іменними, але й на пред'явника. Наприклад в США і Великобританії є більш розповсюдженими іменні акції, а в Німеччині, Швейцарії – на пред'явника.

В Україні до нещодавно Законом «Про цінні папери і фондовий ринок» передбачався випуск акцій як іменних, так і на пред'явника, але Закон «Про акціонерні товариства» змінив ситуацію – усі акції товариства є іменними.

Іменний цінний папір – цінний папір, в якому зафіксовано ім'я власника, належить конкретній фізичній або юридичній особі та зареєстрований в книзі власників акціонерного товариства [2]. До нього повинні бути внесені відомості про кожну іменну акцію, включаючи відомості про власника, час придбання акцій, а також про їх кількість у кожного з акціонерів.

Крім того, в таких країнах як США, Німеччина, Англія, Росія існує чимало різновидів привілейованих акцій, серед яких – кумулятивні та конвертовані, некумулятивні та неконвертовані, гарантовані.

Кумулятивна акція – привілейована акція, що дає право її власникові отримати в майбутньому відсотки, нагромаджені за ті роки, коли компанія не могла їх виплатити через фінансові труднощі [2].

Розміщення таких акцій може привернути увагу інвесторів можливістю збільшити свої доходи у майбутньому. Оскільки придбання такого типу акцій, одночасно передбачає можливість отримання дивідендів за весь період, протягом якого вони не виплачувалися, що робить їх досить привабливими. Крім того, власник кумулятивної привілейованої акції отримує право голосу на період, протягом якого не ви-

плачувалися дивіденди, і втрачає це право з моменту виплати всіх накопичених дивідендів у повному обсязі, що дає можливість здійснювати вплив на результати діяльності товариства і може принести позитивний ефект.

Некумулятивна акція – привілейована акція з фіксованим доходом, за якою не виплачені вчасно дивіденди не нагромаджуються [2], і таким чином залишають акціонера без права на їх отримання в майбутньому. Тому некумулятивні акції широко не розповсюджені та випускаються вкрай рідко.

Конвертована акція – привілейована акція, власник якої має право за певних умов обміняти її на прості (звичайні) акції. Неконвертована акція – привілейована акція, яка не може обмінюватися на інші [2].

Гарантована акція – акція, за якою виплата дивідендів гарантується репутацією компанії-емітента.

Слід зазначити, що за законодавством України не передбачається різновидів привілейованих акцій. Очікуваний Закон України «Про акціонерні товариства» ситуацію не змінив.

За кількість голосів, що акції надають їхнім власникам на загальних зборах акціонерів, розрізняють так звані одноголосі, багатоголосі та безголосі акції.

Одноголоса акція – акція, що дає її власникові право одного голосу на загальних зборах акціонерів; багатоголоса акція – акція, що дає акціонерові право декількох голосів на загальних зборах акціонерів; безголоса акція – акція, що не дає її власникові права голосу на загальних зборах акціонерів [2].

У міжнародній практиці досить розповсюдженою є класифікація за ступенем ризику та величиною прибутковості. Відповідно до неї акції розрізняють на:

- акції з «блакитними корінцями» («блакитні фішки») – акції найбільш впливових та солідних компаній, дивіденди за якими невинно зростають і стабільно виплачуються; причому курс акцій стабільно зростає;

- доходні – акції, дивіденди за якими перевищують середній рівень доходності;

- акції росту – акції, зростання курсової вартості яких є більш прискореними щодо ринкової вартості інших акцій. Це здебільшого акції молодих компаній, які мають непогані перспективи розвитку. Вкладення в акції росту є певною мірою ризикованими, проте їх дохідність є достатньою для компенсації цього ризику.

На жаль, в Україні зустрічається тільки одна група акцій за ступенем ризику і величиною прибутковості – акції з «блакитними корінцями», власниками яких виступають такі акціонерні товариства як «Укрнафта», «Стірол», «Донбасенерго», «Центренерго» та ін.

Для кращого наочного сприйняття класифікацію акцій відображено схематично на рисунку.

Рисунок – Класифікація акцій

Із наведеної класифікації можна зробити висновок, що вітчизняним законодавством встановлено досить вузьку класифікацію акцій, проте вчені-економісти передбачають можливість функціонування в Україні більш широкого різновиду.

Заслужують на особливу увагу дослідження О.Н. Мозгового. Посилаючись на міжнародний досвід, він пропонує класифікувати прості (звичайні) акції на:

- дарові, які можуть розподілятися серед акціонерів пропорційно вартості акцій які є в них у наявності (випуск таких акцій практикується в Німеччині);

- обмежені акції, які забезпечують своїм власникам звичайні дивіденди, але не забезпечують повного права голосу чи не дають його зовсім;

- відкриті або закриті акції (відкриті – акції, які вільно обертаються на фондовому ринку; закриті – мають обмежений обіг на фондовому ринку, або знаходяться поза обігом);

- платні або безкоштовні акції (платні – акції, які продаються інвестору в його власність; безкоштовні – акції, які розподіляються між існуючими акціонерами даного товариства на безоплатній основі, пропорційно кількості раніше отриманих ними простих акцій) [1].

На наш погляд, вказана класифікація простих (звичайних) акцій є актуальною тому, що в практиці прості акції більш поширені, ніж привілейовані, оскільки:

- по-перше, існують законодавчі обмеження щодо випуску привілейованих акцій з метою уникнення порушень у балансі інтересів акціонерів і менеджерів товариства;

- по-друге, прості акції більш дохідні, ніж привілейовані, оскільки є більш ризиковими.

Проте, оскільки саме привілейовані акції випускаються з фіксованим відсотком дивідендів до їх номінальної вартості і мають 100% гарантію на виплату, на відмінну від простих, які сплачуються за залишковим принципом, тобто після розрахунків з кредиторами та власниками привілейованих акцій їх класифікація є не менш важливою.

Спираючись на світовий досвід ми пропонуємо доповнити класифікацію привілейованих акцій кумулятивними та некумулятивними.

Це пояснюється тим, що останнім часом в Україні спостерігається широкомасштабна невивплата дивідендів, що відвертає потенційних інвесторів. Дійсно, ризик неотримання частини прибутку акціонерного товариства у вигляді дивідендів існує, і саме акції кумулятивного типу, на нашу думку сприятимуть гарантованому отриманню прибутку, та зроблять інвестиційно привабливими даний вид акцій.

Таким чином, можна зробити висновок, що, не дивлячись на значну увагу, що приділяється питанням класифікації, для цілей бухгалтерського обліку операцій з цінними паперами наявні класифікації непридатні, адже у багатьох випадках авторами не визначаються чіткі

ознаки класифікації, мають місце перетин ознак та видів цінних паперів, такі класифікації є недосконалими.

Головним призначенням бухгалтерського обліку є забезпечення інформаційних потреб користувачів. Бухгалтер зобов'язаний так організувати облік цінних паперів, щоб будь-яка необхідна інформація могла бути швидко отримана. Тому відповідно класифікаційні ознаки повинні бути виділені таким чином, щоб вони розкривали досліджуване поняття зі сторін, які цікавлять, насамперед, користувачів. Вважаємо, що для цілей бухгалтерського обліку необхідно враховувати такі класифікаційні ознаки як: економічна сутність, мета випуску, форма випуску, спосіб виплати доходу, характер оподаткування, порядок володіння, спосіб розповсюдження, здатність обміну, вартість, метод оцінки та ін.

Висновки. Проведене теоретичне дослідження ринку цінних паперів України дозволило встановити, що акція є одним із найважливіших інструментів регулювання фондового ринку завдяки своїм властивостям – загальним, які характерні для всіх цінних паперів (акцій, облігацій, векселів, сертифікатів та ін.) та спеціальним, які безпосередньо притаманні акціям. Проте, як показали дослідження, з метою підвищення інвестиційної привабливості акціонерного товариства, подальшого вдосконалення потребує класифікація акцій,

Оскільки в зарубіжних країнах накопичено великий досвід роботи з акціями, а саме, акціонерам надаються різноманітні варіанти володіння ними, що підвищує їх привабливість і сприяє залученню додаткових вкладів акціонерів, тому, на наш погляд, є доцільним впровадження досвіду зарубіжних країн в українську практику, але з урахуванням сучасних реалій вітчизняної економіки.

Список літератури

1. Гуторова, Е. А. Акции и их классификация [Текст] / Е. А. Гуторова // Вісник СНУ ім. В. Даля. – 2003. – № 1 (59). – С. 35–39.
2. Загородній, А. Г. Акції. Акціонерні товариства: Термінологічний словник [Текст] / А. Г. Загородній. – К. : Кондор, 2007. – 84 с.
3. Олюха, В. Г. Основні функції акцій [Текст] / В. Г. Олюха, О. В. Мігель // Вісник Криворізького економічного ін-ту «КНЕУ ім. В. Гетьмана». – 2007. – № 2. – С. 16–19.
4. Про акціонерні товариства [Текст] : закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI. – Х. : Фактор, 2008. – 208 с.

Отримано 31.03.2010. ХДУХТ, Харків.

© Н.С. Акімова, О.О. Безпалова, 2010.